

AVIFAUNA IN HET NATIONAAL PARK HOGE KEMPEN

Het Nationaal Park Hoge Kempen is een belangrijk vogelrijk gebied dat zich uitstrekt rond de oostelijke steilrand van het Kempens Plateau van Zutendaal-Genk in het zuiden over de centrale as van de gemeenten Lanaken-Maasmechelen-As tot Dilsen-Stokkem in het noorden.

Aaneengesloten bosgebieden wisselen er af met droge en natte heide met vennen, vijvers en moerassen in het centrum naast actieve en reeds afgewerkte groeven en plassen, getuigen van grind- en zandwinning. Enkele ruigtes, weilanden en akkers komen verspreid voor. Ten zuiden van de E314 vloeit een aantal belangrijke beken af naar de grindrivier: Asbeek, Ziepbeek en Kikbeek.

Langs de steilrand zijn er wijdse vergezichten naar de dorpen op het Midden-Terras en de veel lager gelegen Grensmaas.

Door de afwisseling van velerlei biotopen is de avifauna er bijzonder rijk.

Dit uit zich onder meer in het Vogelrichtlijngebied 'Mechelse Heide en Vallei van de Zijpbeek'. Dit artikel gaat in op belangrijke broedvogels: Vogelrichtlijn- en Rode Lijstsoorten, dag- en nachtroofvogels, enkele bijzondere wintergasten, doortrekkers, verdwenen en/of uitzonderlijke broedvogels.

Blauwborst
Foto: Hubert Lehaen



108 | BROEDVOGELS

Door verschillende studies vanaf 1998 over heel het gebied en/of een deel ervan is de avifauna van het Nationaal Park bijzonder goed gekend (Heutz & Verheyen m.m.v. Gabriëls, 1998; Lambrechts *et al.*, 2000 en 2002; Indeherberg *et al.*, 2002; Gabriëls, 2004).

In het totaal werden de voorbije 8 jaar 106 broedvogelsoorten in het Nationaal Park gekarteerd, waarvan 8 Vogelrichtlijnsoorten en 16 Rode Lijstsoorten. Bovendien zijn er volgens de Rode Lijst van de Broedvogels in Vlaanderen (Devos *et al.*, 2004) nog 2 soorten zeldzaam (Z), 6 achteruitgaand (A) en van één soort is de status onvoldoende gekend (O.G.).

Verder worden alle dag- en nachtroefvogels, die in het gebied als broedvogel voorkomen, besproken.

Ten slotte is er een aantal zeer zeldzame soorten die er in het verleden genesteld hebben, doortrekkers, wintergast of uitzonderlijke

broedvogel waren. Hieronder vermelden we Roerdomp, Bruine en Grauwe Kiekendief, Tapuit, Klapekster. De Brilgrasmus was er in 1998 mogelijk broedvogel (eerste waarneming voor België).

De bespreking van de broedvogels gebeurt in ecotopen, biotopen of landschapstypes die in het Nationaal Park voorkomen (Gabriëls, 1994). Het gaat hier om bossen (naaldbout en loofhout), natte en droge heide, agrarisch gebied en andere (waterlopen, woningen, groeven).

VOGELRICHTLIJN- EN RODE LIJSTSOORTEN

De Vogelrichtlijn- en Rode Lijstsoorten vertegenwoordigen samen 29 broedvogels in het Nationaal Park, wat ruim 27% van het totaal uitmaakt.

Tabel 1 geeft de Vogelrichtlijn- en de Rode Lijstsoorten, de ecotoop waarin ze voorkomen en het aantal broedparen/territoria in het Nationaal Park Hoge Kempen sinds 1998.

Tabel 1. Vogelrichtlijn- en Rode Lijstsoorten in het Nationaal Park Hoge Kempen sinds 1998

VRL: Vogelrichtlijnsoort - RLV: Rode Lijstsoort Vlaanderen

Z = Zeldzaam - O.G. = onvoldoende gekend - A = achteruitgaand

	VRL	RLV	ECOTOOP	AANTAL BP/TERR
Wespendief	x		Bossen	9
Zwarte Specht	x		Bossen	30
Gekraagde Roodstaart		x	Bossen	65
Kramsvogel		x	Bossen	1
Wielewaal		x	Bossen	1
Sijs		Z	Bossen	5
Kleine Barmsijs		Z	Bossen	1
Porseleinhoen	x	x	Natte heide	1
Watersnip		x	Natte heide	3
Blauwborst	x		Natte heide	44
Rietgors		x	Natte heide	39
Nachtzwaluw	x	x	Droge heide	135
Boomleeuwerik	x	x	Droge heide	46
Boompieper		x	Droge heide	200
Grauwe Klauwier	x	x	Droge heide	4-5
Kwartel		O.G.	Droge heide + Agrarisch cultuurland	12
Koekoek		A	Droge heide + Agrarisch cultuurland	15
Veldleeuwerik		x	Droge heide + Agrarisch cultuurland	301
Graspieper		x	Droge heide + Agrarisch cultuurland	191
Patrijs		x	Agrarisch cultuurland	3
Zomertortel		x	Agrarisch cultuurland	2
Gele Kwikstaart		A	Agrarisch cultuurland	3
Ringmus		A	Agrarisch cultuurland	5
Kneu		A	Agrarisch cultuurland	52
Geelgors		x	Agrarisch cultuurland	30
Ijsvogel	x		Andere ecotopen	4
Matkop		x	Andere ecotopen	55
Boerenzwaluw		A	Woningen	12
Oeverzwaluw		A	Groeven	195-200

Bossen

In het studiegebied komen overwegend oudere naaldbossen voor. Men maakt een onderscheid tussen bossen van Grove den en andere naaldbossen. De bestanden van Grove den bestanden hebben meestal een etagebouw met een goed ontwikkelde kruid-, struweel- en strooisellaag. De kruid- en struweellaag zijn zeer verscheiden waardoor het aantal broedvogelsoorten talrijk kan worden, tenminste als de ouderdom van de bestanden (> 60 jaar) voldoende groot is. Door bosomvorming krijgen vele van deze bossen eerder een gemengd uitzicht.

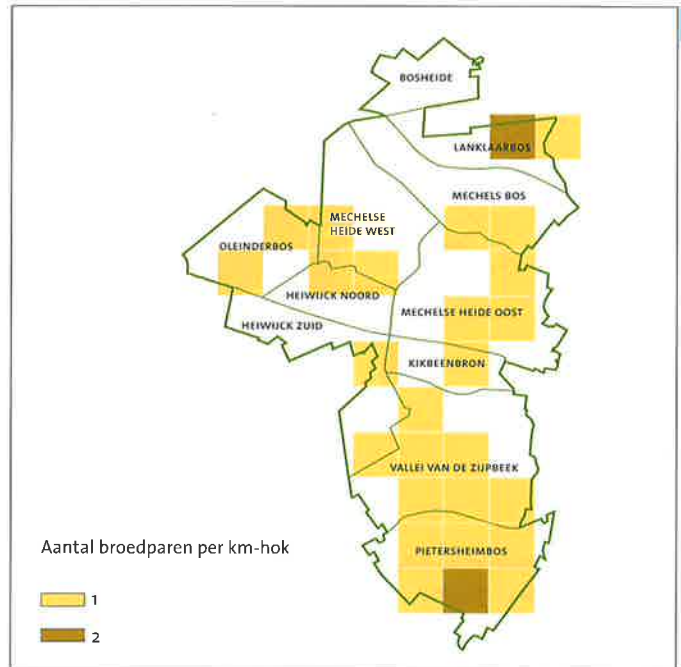
De andere naaldbossen zijn opgebouwd uit Corsikaanse den, Europese lork en Fijnspar. De kruid- en struweellaag is er beperkt. De eerste 2 soorten groeien op de droge zandgronden, Fijnsparren vindt men op vochtigere plaatsen.

Verspreid in het gebied zijn er loofhoutbossen: moerasbossen en eiken-berkenbos (Lanklaarderbos).

Met 9 broedparen is de Wespendif (*Pernis apivorus*) een regelmatige broedvogel in de lichtrijke oudere bossen van het Nationaal Park. Men treft deze vooral aan in de bestanden van Grove den met een gevarieerde structuur rond de heidegebieden en groeven. Als echte zomervogel en voedspecialist keert hij pas einde mei terug uit Centraal-Afrika om in juni, juli en augustus hier zijn kroost groot te brengen. De Wespendif leidt in deze bossen een even onopvallend bestaan als in de winterkwartieren. Hij foerageert voornamelijk op kolonievormende wespen. De voorbije 3 decennia is deze voedspecialist toegenomen in Limburg en Vlaanderen als gevolg van het ouder en gevarieerder worden van de bossen en de opwarming van het klimaat, wat gunstig is voor de insectenfauna. Het studiegebied is voor deze dagroofvogel een kerngebied in de provincie. De Wespendif is zeer gevoelig voor verstoring.

De Zwarte Specht (*Dryocopus martius*) is broedvogel in oudere bossen, zowel naaldbossen als gemengde bossen met open plekken (brandwegen, kaalkap). De nestboom is meestal een hoge dikke loofboom (veelal beuk) met een vrije aanvliegroute. Hij foerageert liefst in dood hout (ook stronken), waar hij zoekt naar mieren en schorskevers. Daarom is het van belang dat oude, dode bomen in zijn leefgebied behouden blijven. Deze standvogel is met 30 broedparen niet alleen een sterkhouder in het studiegebied maar ook langs de hele oostelijke steilrand van het Kempens Plateau. Van 80 broedparen in 1974-1983 nam de soort significant toe in Limburg tot 250 paren in 1989-1992 en verder tot 350-450 paren in 2000-2002 (Stevens & Gabriëls, 2005). De toename wordt integraal toegeschreven aan een uitbreiding in de Kempen.

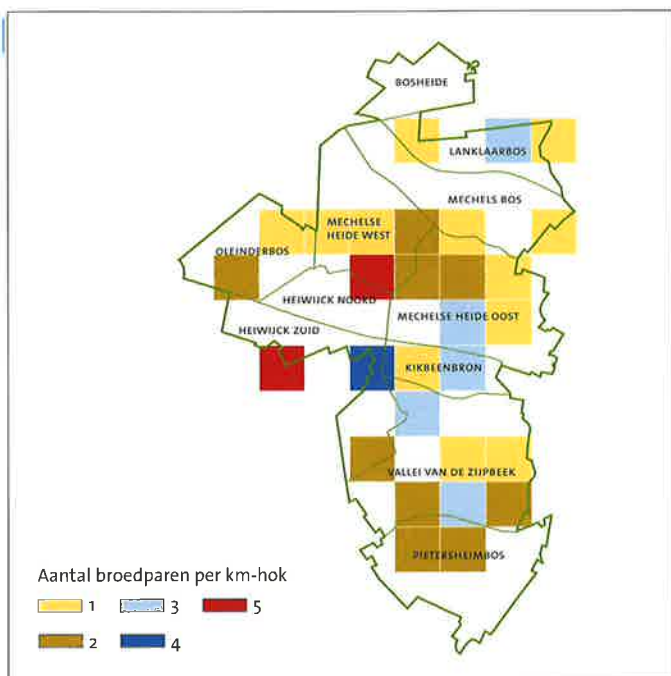
De broedbiotoop van de Gekraagde Roodstaart (*Phoenicurus phoenicurus*) bestaat uit allerlei open tot halfopen bossen of parklandschappen met niet te dichte ondergroei en waarin voldoende nestholten worden aangetroffen (spechtenholen, achter loszittende boomchors, nestkasten, nissen van muren en gebouwen). Vooral de overgangszones heide-bos en de licht beboste randzones van landduinen en zandverstuivingen vormen een optimale habitat in de Kempen. Met 65 broedparen is deze trekvogel vrij regelmatig verspreid in het studiegebied. Hij bereikt er plaatselijk dichtheden van 3-4 broedpa-



Figuur 1. Verspreiding Zwarte Specht in het Nationaal Park Hoge Kempen



Zwarte Specht. Foto: Hubert Lehaen



Figuur 2. Verspreiding en dichtheid van de Gekraagde Roodstaart in het Nationaal Park Hoge Kempen

ren per kilometerhok. In Limburg nam de Gekraagde Roodstaart significant af in de periode 1985-1993 in alle bodemdistricten behalve de Kempen terwijl de populatie in de periode 1993-2002 min of meer stabiel bleef (Stevens & Gabriëls, 2005).

De Kramsvogel (*Turdus pilaris*) en Wielewaal (*Oriolus oriolus*) zijn, met slechts één broedpaar, zeer zeldzame broedvogels in het Nationaal Park. De biotoop is voor deze soorten nauwelijks aanwezig. Sijzen (*Carduelis spinus*) broeden in een omgeving die rijk is aan naaldhout. Oude Grove-dennenbestanden - al of niet met een gemengd karakter- en sparrenbossen zijn zeer in trek.

Pas op het einde van de jaren negentig en vooral gedurende de Vlaamse atlasperiode kreeg de soort in de bossen op de steilrand van het Kempens Plateau, in Voeren en ook elders in Vlaanderen min of meer vaste voet (Vermeersch, 2004). Na de atlasperiode werd de soort niet echt meer opgevolgd en blijven de verzamelde gegevens fragmentarisch. Het lijkt erop dat de Sijs, zoals de Kruisbek, afhankelijk zal blijven van invasies in het najaar. De 5 broedterritoria werden in Olenderheibos en in de bossen rond Heiwijck vastgesteld.

De Kleine Barmstijns (*Carduelis flammea cabaret*) werd in 1999 en 2001 als zekere broedvogel genoteerd op de Mechelse Heide. De totale populatie in Vlaanderen werd in de voorbije atlasperiode op hooguit 5 paren geschat met slechts 2 zekere en 3 waarschijnlijke broedgevallen. De broedgevallen in Limburg hebben wellicht te maken met de lichte toename van de Midden-Europese populatie zoals ook lokaal vastgesteld in het oosten van Nederland (Vermeersch, 2004).



Gekraagde Roodstaart. Foto: Hubert Lehaen

Natte heide

De natte en moerassige heide (vaak met Gagelstruweel) komt voornamelijk voor in de Vallei van de Zijpbeek, Neerharenheide, voor een klein deel in de Wetenschappelijke Zone van de Mechelse Heide (Breedven en Kleinven) en in het Ven onder de Berg. De vennen, vijvers, randen met omgeving van afgewerkte en nog af te werken groeven worden hier eveneens bijgerekend. We bespreken 4 aandachtsoorten.

Het Porseleinhoen (*Porzana porzana*) is zeker een buitenbeentje onder de moerasvogels. Het broedt in ondiep permanent water van hooguit een twintigtal centimeter diep en in zones met grassen, zeggen en andere moerasplanten (Devos, 2004). Deze broedhabitat is in Vlaanderen uitzonderlijk aanwezig, enkel als overvloedig hemelwater van april tot juli niet vlug genoeg kan afgevoerd worden uit de laagveenmoerassen van de beekvalleien. In Limburg komen dergelijke biotopen vooral voor in vijvergebieden. In de Vallei van de Zijpbeek werd deze nachtactieve vogel al verschillende malen als broedvogel opgetekend.

Dat specifieke inrichtingsmaatregelen voor deze soort resultaat hebben, werd aangetoond op Smeetshof waar in 2005 2 territoria gedurende het hele broedseizoen werden vastgesteld.

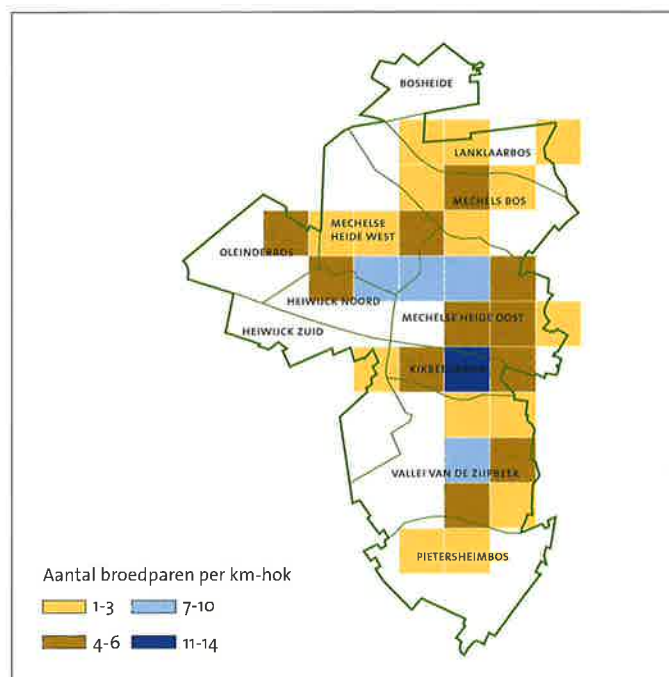


Rietgors. Foto: Hubert Lehaen

Als kritische weidevogel is de Watersnip (*Gallinago gallinago*) in de natte heide afhankelijk van een hoge waterstand in het voorjaar. Cruciaal is een modderige bodem, rijk aan bodemorganismen. Deze situatie is aanwezig in de Vallei van de Zijpbeek en tijdelijk ook rond het Kleinven in de Mechelse Heide, waar dan jaarlijks een drietal broedparen aanwezig zijn. De hele Vlaamse broedpopulatie bedraagt 40-50 paren, waarvan het leeuwenaandeel in Limburg met de Vallei van de Zwarte Beek op kop (Plan Watersnip). Deze steltloper is zeer gevoelig voor verstoring.

Het bolwerk van de Witgesterde Blauwborst (*Luscinia svecica cyane-cula*) bevindt zich in de Vallei van de Zijpbeek en Neerharenheide, waar 31 territoria werden opgetekend. Verder komt deze moerasvogel voor rond de afgewerkte groeve van Opprimbie, in het Breedven en in toenemende mate in de natte en ruige vegetaties met opslag van de LBU-groeve. Voor de grote kappingen in de eerste helft van de jaren negentig was de soort bijna verdwenen uit de Vallei van de Zijpbeek. Het is zeker geen toeval te noemen dat de soort andere gebieden in de nabijheid ging koloniseren. De eerste vestigingen van Blauwborst in de Maasvallei te Boorseem en Rekem dateren uit deze periode (Kurstjens & Gabriëls, 1996).

De kerngebieden van de Rietgors (*Emberiza schoeniclus*) situeren zich in de Juffrouwen- en Sluisvijver van de Vallei van de Zijpbeek, in het



Figuur 3. Verspreiding en dichtheid van de Nachtzwaluw in het Nationaal Park Hoge Kempen

Breedven en Kleinven van de Mechelse Heide en in de LBU-groeve. Het rietgorzenbestand is in Limburg tussen 1985 en 1992 significant afgenomen en de terugval bleef zich, weliswaar minder drastisch, ook verderzetten tijdens de voorbije Vlaamse atlasperiode (Stevens & Gabriëls, 2005). Verlies aan broedhabitat door drooglegging van moerasgebieden en laagveenmoerassen in beekvalleien evenals opeenvolgende strenge winters midden de jaren tachtig hebben ongetwijfeld hun impact gehad op de evolutie van Limburgse broedvogelaantallen (Rutten & Gabriëls, 1994).

Droge heide

De droge heide bevindt zich centraal in het Nationaal Park en dit vanaf de LBU-groeve te As over de Mechelse Heide en de Kikbeek met omgeving naar de Vallei van de Zijpbeek en Neerharenheide. Zeldzame tot zeer zeldzame kensoorten zijn Nachtzwaluw, Boomleeuwerik, Boompieper en Grauwe Klauwier.

Met 135 territoria/broedparen is de Nachtzwaluw (*Caprimulgus europaeus*) ongetwijfeld de sterkhouder in het studiegebied. Deze schemervogel werd tijdens de voorbije atlasperiode, in het kader van een soortbeschermingsplan, systematisch geteld in vooraf geselecteerde gebieden. De soort vertoont een duidelijke voorkeur voor overgangszones tussen verschillende habitats zoals open bosgebieden en bosranden langs heidegebieden, kapvlakten, structuurrijke heideterreinen en zandduinen met gediversifieerde overgangen naar open bos. Hoge populatiedichtheden worden bereikt waar droge, witte dekzanden of ijzerhoudende, gele zanden dagzomen (Indeherbergh *et al.*, 2002). Dit was onder meer het geval rond de groeven van Sibelco te Maasmechelen en die van Opprimbie (Kikbeekbron). Verder is de



Boomleeuwerik. Foto: Hubert Lehaen

Nachtzwaluw talrijk in de structuurrijke Mechelse Heide, in de Vallei van de Zijpbeek en Neerharenheide en in het Mechels Bos. Negentig procent van de Vlaamse broedpopulatie komt voor in Limburg en vooral rond de steilrand van het Kempens Plateau van Zutendaal tot Bergerven (Neeroeteren) en van Waterschei tot Lommel (Gabriëls, 2004). De Nachtzwaluw is als grondbroeder zeer gevoelig voor verstoring.

De Boomleeuwerik (*Lullula arborea*) is een overwegend Kempense broedvogel van droge en zandige bodems die snel opwarmen en schaars begroeid zijn met een verspreide boom- of struikopslag. Hij overwintert in Frankrijk en keert al vanaf einde februari en in maart naar zijn broedgebieden terug. In Limburg concentreert zich het leeuwendeel van de Vlaamse broedpopulatie, zoals bij de Nachtzwaluw, op en rond de steilrand van het Kempens Plateau (Beyen, 2004). Tussen 1985 en 1992 nam de populatie in de provincie toe om nadien stabiel te blijven (Stevens & Gabriëls, 2005).

De opgetekende territoria zijn als volgt verdeeld: 13 rond de groeve van Sibelco (Kikbeekbron), 12 in de Mechelse Heide, 9 op de Grote Heide in de Vallei van de Zijpbeek en rond het Koninklijk Domein, 5 rond Heiwijck, 4 aan de grens met de terril van Eisden en 3 rond de LBU-groeve.

In de Mechelse Heide is de Boomleeuwerik met in het totaal 12 broedparen eerder schaars te noemen. Dit heeft waarschijnlijk te maken met de grindbodem die weinig geschikt is om deze bodembroeder te huisvesten. De soort komt voornamelijk aan de bosrand voor langs min of meer zandige plekken of wegen.

In het Nationaal Park is de Boompieper (*Anthus trivialis*) een vogel van de bosrand, kapvlaktes en boomgroepjes of bomenrijen in open gebieden (Heutz *et al.*, 1998). Hij overwintert in Afrika ten zuiden van de Sahara. In Limburg en ook in Vlaanderen nam de soort de voorbije 3 decennia constant en significant af (Stevens & Gabriëls, 2005).

Met 200 gekarteerde territoria is de Boompieper algemeen te noemen op en rond de heidegebieden van het studiegebied. Dit komt neer op 3-4 broedparen per kilometerhok met plaatselijk uitschieters van 10 en meer broedparen per kilometerhok zoals in de Vallei van de Zijpbeek en aansluitend Neerharenheide (3 hokken), op de Mechelse Heide (2 hokken) en rond de groeve van Sibelco (één hok). Merkwaardig is dat de Boompieper zich in Vlaanderen en ook in Limburg grotendeels uit de natte gebieden heeft teruggetrokken om overwegend nog voor te komen op droge, zandige gronden (Maes, 1994).

De broedhabitat van de Grauwe Klauwier (*Lanius collurio*) bestaat uit halfopen tot open landschappen met structuurrijke vegetaties van allerlei struwelen en afwisseling van bossen met korte, grazige vegetaties. De overwinteringsgebieden liggen in Oost- en Zuid-Afrika (oosttrekker) en vanaf midden april tot in mei arriveren ze in de Vlaamse broedgebieden. Gedurende de voorbije atlasperiode werden maximaal 6-7 broedparen genoteerd in 2002 en dit over heel Vlaanderen, waarvan 4 in Voeren en één aan de rand van de Mechelse Heide (Gabriëls, 2004). De oorzaak van de enorme afname in heel Vlaanderen tijdens de tweede helft van de twintigste eeuw is te wijten aan biotoopverlies. De positieve trends in de ons omringende landen boden hoopvolle perspectieven voor een terugkeer in Limburg en Vlaanderen. Vanaf 2001 groeiden de aantallen in het studiegebied tot zelfs 4 paar in 2004 en minstens 3 paar in 2005 (Bijzondere Broedvogels Vlaanderen 2004 en 2005). Na meer dan 4 decennia afwezig te zijn geweest, is de Grauwe Klauwier terug in de Mechelse Heide. Wellicht is het gevoerde heidebeheer niet vreemd aan deze hervestiging. Deze soort is zeer gevoelig voor verstoring.

Droge heide en agrarisch cultuurland

Een aantal Vlaamse Rode Lijstsoorten komen zowel in de droge heide als in het aangrenzende agrarische cultuurland voor. Daarom werden deze ecotopen apart genomen. Het betreft Kwartel, Koekoek, Veldleeuwerik en Graspieper.

De Kwartel (*Coturnix coturnix*) is een trekvogel die meestal in tropisch Afrika overwintert en minder in Noord-Afrika en het Middellandse Zeegebied. Aankomst en hervestiging van broedvogels kan erg gespreid verlopen, van begin april tot in juli (meestal in mei) maar soms nog later (Heutz *et al.*, 1998). In Limburg is de soort vooral broedvogel van drogere gronden met een kruidenrijke begroeiing in een open landschap: akkerland, hooiland en soms zelfs heide (Stevens, 1994). Maïs wordt gemeden. Tevens kan de broedpopulatie jaarlijks sterke schommelingen vertonen, afhankelijk van de intensiteit van de voorjaarsstrek, zodat men van 'goede' en 'slechte' kwartel jaren spreekt. Gedurende de Vlaamse atlasperiode werden er 12 roepende mannetjes gehoord. De meeste roepposten werden opgetekend in de randgebieden van de Mechelse Heide, in de grazige en schrale vegetaties van de LBU-groeve en deze rond Heiwijck. Maar er was ook een roeppost in de heide zelf. 2004 was een 'goed' kwarteljaar met 21 roepende mannetjes waarvan 12-15 roepposten in de LBU-groeve. In 2005 waren er maar 8-9 roepposten in dezelfde gebieden.

De aanwezigheid van de Koekoek (*Cuculus canorus*) in een gebied is afhankelijk van zijn waardvogels. In het Nationaal Park zijn dit vooral Boompieper, Graspieper, Heggenmus, Roodborst en Roodborstapuit (Gabriëls, 1985). Deze soorten treft men aan in de structuurrijke heide en in het agrarische cultuurland errond. Met 15 territoria is deze broedparasiet niet talrijk verspreid. De voorbije 3 decennia nam de Koekoek constant significant af in de provincie (Stevens & Gabriëls, 2005). Dit heeft ongetwijfeld te maken met de intensivering van de landbouw, veranderende teelten, vroeg maai-beheer van graslanden en verhoogd pesticidengebruik waardoor be-

langrijke voedselbronnen (rupsen van dagvlinders) afnamen of verdwenen (Vermeersch, 2004).

Soorten als Veldleeuwerik (*Alauda arvensis*) en Graspieper (*Anthus pratensis*) doen het uitstekend in het studiegebied in vergelijking met de overige gebieden in Vlaanderen. De Veldleeuwerik is zeer talrijk in de vergraste Wetenschappelijke Zone van de Mechelse Heide evenals in de zeer schrale grazige vegetaties rondom de heidegebieden (LBU-groeve, Heiwijck). Er werden hier 192 territoria genoteerd tijdens de Vlaamse atlasperiode, de op één na hoogste voor heel Vlaanderen (Stevens, 2004). De soort is ook nadrukkelijk aanwezig in de overige heidegebieden en cultuurlandschappen zoals Neerharenheide, Vallei van de Zijpbeek, Kikbeekbron en Litzberg. Ondanks dit goede nieuws is de Veldleeuwerik nochtans gedurende de 3 atlasperiodes in Limburg constant en significant afgenomen (Stevens & Gabriëls, 2005).

In Vlaanderen is de populatie van deze akkervogel de voorbije 4 decennia met bijna 95% afgenomen (Stevens, 2004). Algemeen is in heel West-Europa de intensivering van de landbouw en de daaraan gekoppelde veranderingen in het agrarische landschap (vermaïssing) de hoofdoorzaak voor deze catastrofale terugval.

De Graspieper bezet in het Nationaal Park dezelfde gebieden als de Veldleeuwerik en neemt met 191 gekarteerde territoria ruim 27% van de Limburgse populatie in beslag (Herremans, 2004). Ook deze soort is de voorbije 3 decennia in Limburg constant en significant afgenomen (Stevens & Gabriëls, 2005). In Vlaanderen is de soort achteruitgegaan met minstens 70% in dezelfde periode. De duidelijke afname in Limburg is bijzonder sterk in de vochtige en/of extensief gebruikte graslanden. De vermaïssing van de aaneengesloten graslandcomplexen is hier niet vreemd aan. De overgebleven graslanden werden als raaigraswoestijnen totaal ongeschikt voor de soort (Rutten & Stevens, 1994).

Agrarisch cultuurland

De tabel bevat 6 soorten die enkel aanwezig zijn in het agrarische cultuurland. Hiertoe behoren de landbouwgebieden (graslanden, weilanden en akkergebieden) rond de centrale heidevlakten en groeven. De oppervlakte van deze agrarische gebieden is relatief klein in vergelijking met de andere ecotopen uit het onderzoeksgebied. Patrijs (*Perdix perdix*) en Gele Kwikstaart (*Motacilla flava*) zijn als broedvogel zeldzaam in het Nationaal Park. Ze werden in dezelfde gebieden waargenomen: op de Litzberg, in de LBU-groeve en in het randgebied van de Zijpbeekvallei.

De Zomertortel (*Streptopelia turtur*) is een lange afstandstrekker die in West-Afrika gaat overwinteren. De biotoop bestaat uit het kleinschalige cultuurlandschap met veel kleine landschapselementen en met een afwisseling van graslanden en graanakkers (geen maïs). De soort is zeer zeldzaam in het Nationaal Park en beide territoria werden enkel op de Litzberg en rond de Aspermansvijver in de Vallei van de Zijpbeek vastgesteld. De soort kende een dramatische terugval in Limburg de voorbije decennia.



Geelgors. Foto: Hubert Lehaen

Ringmus (*Passer montanus*) komt in het Nationaal Park sporadisch voor rond alleenstaande woningen of hoeven met hoge bomen.

Kneu (*Carduelis cannabina*) en Geelgors (*Emberiza citrinella*) zijn zaadetende soorten uit het landbouwgebied. Ze kennen, grotendeels om dezelfde redenen, een gelijkaardige populatieafname.

Met 52 genoteerde territoria is de Kneu nog behoorlijk en verspreid aanwezig in het Nationaal Park. Dit kan verklaard worden door voldoende aanbod van braam- en andere struwelen in het centrale deel van het studiegebied. Toch is de soort de voorbije 3 decennia in de provincie, zoals trouwens ook in heel Vlaanderen, hoog significant afgenomen in alle bodemdistricten. In de periode 1985-1992 verdween de Kneu in Limburg uit 20% van de onderzochte kilometerhokken, een terugval die vooral tot uiting kwam in de Kempen en de Maasvallei en minder opvallend was in de andere bodemdistricten (Maes, 1994; Vermeersch, 2004).

In het Nationaal Park komt de Geelgors voor in de heidegebieden rond de groeven van Opgrimbie (Kikbeekbron) en Sibelco (Mechelse Heide), aan de noordrand van de Mechelse Heide en langs de randen van de LBU-groeve, rond de groeven langs de spoorweg ten zuiden van Bosheide, op de Litzberg en aan de rand van de terril van Eisden. In Limburg is de Geelgors de voorbije 3 decennia significant afgenomen in elk bodemdistrict (Rutten & Gabriëls, 1994; Stevens & Gabriëls, 2005). In een tijdspanne van ongeveer 30 jaar is het aantal broedende Geelgorzen in Vlaanderen afgenomen met 60 tot 70%.

Hierbij kregen de westelijke populaties de hardste klappen (Rutten, 2004). Ook hier is de grootschalige en intensieve landbouw de hoofdoorzaak van de enorme terugval.

Andere ecotopen

De IJsvogel, Matkop, Boerenzwaluw en Oeverzwaluw komen in meerdere en/of andere biotopen voor.

Van de IJsvogel (*Alcedo atthis*) werden 4 broedparen ontdekt in het Nationaal Park. Deze soort is eerder een buitenbeentje op het Kempens Plateau vermits stromend water enkel langs de zuidoostkant van de steilrand voorkomt. De broedparen werden ontdekt langs de Asbeek (Asbroek), op de Juffrouwen- en Sluisvijver in de Vallei van de Zijpbeek en langs de Kikbeek rond de groeve van Opgrimbie. De IJsvogel is een typische vogel van oevers van beken, rivieren en vijvers met helder en visrijk water op plaatsen waar steile wanden aanwezig zijn. Als standvogel is hij erg gevoelig voor strenge winters waardoor het broedbestand op enkele jaren kan gedecimeerd worden. Dankzij een zeer hoog broedsucces kan de populatie zich wel snel herstellen. Van jaar tot jaar kunnen er dus grote schommelingen zijn. In 1992 werd de populatie in Limburg geschat op 100 broedparen (Stevens, 1994). Daarna namen de aantallen sterk af om in 1997 een dieptepunt te bereiken van slechts 20 paren. Vanaf 1999 tot 2003 stegen de aantallen weer tot minimum 175 paren (Stevens, 2004). De IJsvogel is zeer gevoelig voor verstoring.

De broedhabitat van de Matkop (*Parus montanus*) hangt nauw samen met de nestplaatskeuze. Vermits de nestholte in vermolmd of dood hout wordt uitgehakt moet dit in voldoende mate aanwezig zijn in de biotoop. Er bestaat een grote affiniteit voor waterrijke habitats zoals natte heidegebieden, moerasbossen in beekvalleien en rond vijvers, vennen en plassen, loofhoutbossen, halfopen cultuurlandschappen (Gabriëls, 1985). Vermits al deze ecotopen ruim verspreid in het Nationaal Park aanwezig zijn, komt deze standvogel er ook algemeen verspreid voor. Nochtans is de soort de voorbije 3 decennia in Limburg significant achteruitgegaan (Stevens & Gabriëls, 2005). Deze negatieve trend is ook in heel Vlaanderen aan de orde. Vooral het verdwijnen van kleine landschapselementen in landbouwgebied en verdroging van diverse voorkeurbiotopen worden als mogelijke oorzaken aangegeven (Vermeersch, 2004).

De 12 broedparen van de Boerenzwaluw (*Hirundo rustica*) zijn gebonden aan enkele boerderijen in de rand van het studiegebied. De soort is eerder marginaal aanwezig en ontbreekt grotendeels op de steilrand van het Kempens Plateau. Onze Boerenzwaluwen overwinteren vooral in West- en Centraal-Afrika, keren terug vanaf einde maart tot in mei om in september-oktober weer te vertrekken. Ze broeden meestal in kolonieverband en het aantal broedparen kan jaarlijks fluctueren, wat verband houdt met het broedsucces van het voorbije jaar en de overleving gedurende de trek en overwintering. Daar 96% van alle nesten in boerderijen worden gebouwd, is deze vogel als geen andere soort volledig gebonden aan de landbouw en voor zijn toekomst aangewezen op natuurvriendelijke landbouwmethodes (Herremans, 2004). Het gaat in heel Vlaanderen barslecht met deze soort. Ook in Limburg nam de Boerenzwaluw hoog significant af de voorbije 3 atlasperiodes (Stevens & Gabriëls, 2005). Enkel als landbouwbedrijven deze vogel kansen geven door gering gebruik van insecticiden en een natuurvriendelijke inkleding van de boerderijen, is er nog hoop dat deze van oudsher met de mens verbonden soort op lange termijn in behoorlijke aantallen kan behouden blijven.

De Oeverzwaluw (*Riparia riparia*) is een trekvogel die vanaf einde maart, maar vooral in april en mei aankomt op de broedplaatsen om vooral in augustus weer weg te trekken naar de winterkwartieren in de Sahelzone (Herremans, 2004). Tijdens de voorbije atlasperiode was er één grote kolonie in de LBU-groeve ten zuiden van de spoorweg. Er zijn bij deze soort ook jaarlijkse fluctuaties die verband houden met het reproductiesucces van het voorbije jaar en de overleving

in het overwinteringsgebied. In Limburg werd de populatie geschat op 400-500 broedparen in 1992. In de loop van de jaren negentig zijn er sterke fluctuaties van 500 tot 900 paren maar vanaf 2000 daalt de populatie weer geleidelijk van 1400 paren tot 800 paren in 2005 (BBV-project, Provinciale Limburgse Vogelwerkgroep van LIKONA). De meeste nesten worden uitgegraven in allerlei groeven. Hoopvol is dat langs de Limburgse Grensmaas een natuurlijke populatie jaarlijks aanwezig is.

ROOFVOGELS

Het Nationaal Park vormt samen met de hellingbossen in Voeren en het Stamprooierbroek het belangrijkste kerngebied van de roofvogels in Limburg en Vlaanderen. Niet minder dan 6 verschillende dagroofvogels en 4 soorten uilen komen er jaarlijks - vrij homogeen verspreid over de verschillende soorten bossen - broeden. In het totaal werden er 125 dagroofvogels opgetekend en 68 nachtroofvogelterritoria en/of broedparen opgetekend, wat overeenkomt met gemiddeld meer dan 3 broedparen/territoria per 100 hectaren. Tabel 2 geeft een overzicht van het aantal broedparen en/of territoria roofvogels in het Nationaal Park.

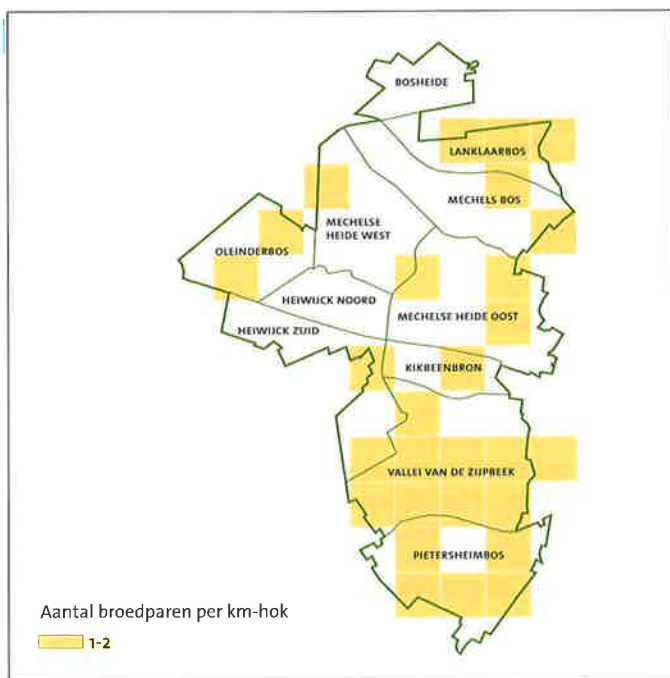
Dagroofvogels

Alle dagroofvogels scoren bijzonder goed op en rond de oostelijke steilrand van het Kempens Plateau. Verschillende oorzaken liggen aan de basis van deze opvallende uitbreiding - niet alleen in de Kempen maar ook elders in Vlaanderen. Door bebossing van 'woeste gronden' in de Kempen op het einde van de negentiende en vooral in de eerste helft van de twintigste eeuw is het bosareaal aanzienlijk groter geworden. In de tweede helft van de vorige eeuw werden deze bossen stilaan geschikt voor de roofvogels. Aanwezigheid van voldoende voedsel en nestgelegenheid, het gelijktijdig afnemen van vervolging door de wet op de bescherming van roofvogels uit 1966 en het verbod op het gebruik van gechlloreerde koolwaterstoffen (waaronder DDT) als persistente pesticiden sinds halfweg de jaren zeventig hebben dit herstel en een grote uitbreiding mogelijk gemaakt. Alle dagroofvogels zijn zeer gevoelig voor verstoring.

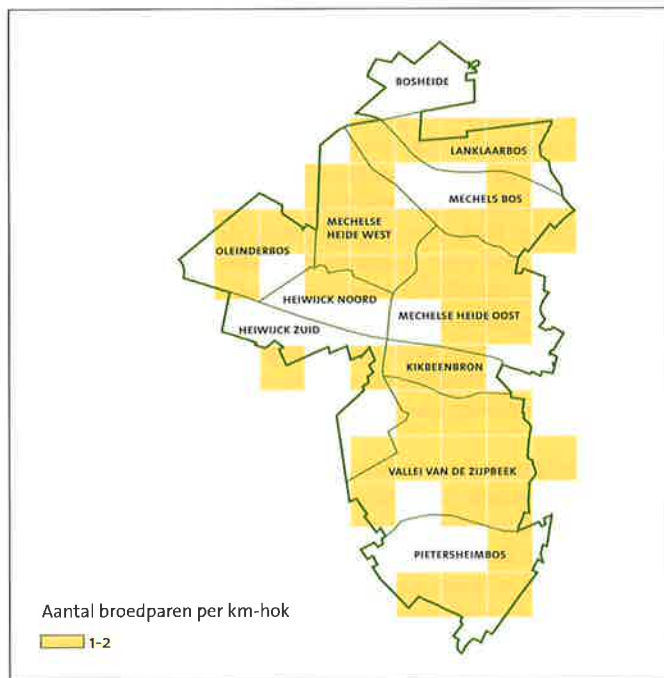
De areaaluitbreiding van de Havik (*Accipiter gentilis*) in Limburg werd in de hand gewerkt door een groot broedsucces (Geuens, 1994). De grote toename vond voornamelijk plaats tussen 1985 en 1992, waarbij de grote boscomplexen bezet werden. Het aantal broedparen werd in 1992 op 125 geschat. De aangroei zette zich ook in de jaren negentig verder maar was niet meer significant (Stevens

Tabel 2. Roofvogels in het Nationaal Park Hoge Kempen

DAGROOFVOGELS	AANTAL BP/TERR.	NACHTROOFVOGELS	AANTAL BP/TERR.
Wespendief	9	Kerkuil	1
Havik	30	Stenuil	2
Sperwer	22	Bosuil	35
Buizerd	40	Ransuil	30
Torenvalk	18		
Boomvalk	6		
TOTAAL	125		68



Figuur 4. Verspreiding van de Buizerd in het Nationaal Park Hoge Kempen



Figuur 5. Verspreiding van de Bosuil in het Nationaal Park Hoge Kempen

& Gabriëls, 2005). Tijdens de voorbije atlasperiode werden in de provincie 150-200 broedparen opgetekend en lijkt het hoogtepunt van de uitbreiding voorbij.

Het broedbestand van de Sperwer (*Accipiter nisus*) kende eveneens een succesverhaal. Met een dieptepunt in de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig werd de populatie in Vlaanderen op hooguit een dertigtal broedparen geschat, en dit in de Kempen en in Zuid-Brabant. Nadien is de populatie eerst langzaam en plaatselijk, vervolgens overal sterk in aantal toegenomen (Herremans, 2004). De voorbije 4 decennia verhonderdvoudigde de Sperwer in Vlaanderen. In de periode 1985-1992 was er een vertienvoudiging van het aantal broedplaatsen in Limburg. Het bestand werd in 1992 geschat op 225-250 paren. In de periode 2000-2002 liep dit verder op tot 400-800 paren en lijkt de broedpopulatie in de provincie een plafond te hebben bereikt. De Limburgse trends tijdens de 3 atlasperiodes zijn dezelfde als deze bij de verwante Havik (Stevens & Gabriëls, 2005). In Vlaanderen komen veruit de meeste Buizerds (*Buteo buteo*) voor in de bosrijke Kempen en de Voerstreek. Ook deze roofvogel kende een enorme aangroei en behoort tot de talrijkste roofvogels in Vlaanderen. Het broedbestand is in Vlaanderen van een vijftigtal halfweg de jaren zeventig opgelopen tot 1 800-2 800 paren tijdens de voorbije atlasperiode. De areaaluitbreiding in Limburg kwam op gang in het midden van de jaren zeventig en groeide uit tot 110 broedparen in 1983 (Onkelinx, 1994). Deze trend bleef zich verderzetten en in 1992 bedroeg het aantal geregistreerde broedgevallen 315. De populatie werd er geschat op 330-350 paren. De schattingen voor Limburg (620-720 paren in 2000-2002) tonen een verdere snelle groei aan in de jaren negentig, maar het bestand lijkt zich momenteel te stabili-

seren (Van Der Krieken, 2004). De Buizerd is de voorbije 3 decennia in Limburg hoog significant toegenomen (Stevens & Gabriëls, 2005).

De Torenvalk (*Falco tinnunculus*) komt voor in halfopen tot open landschappen met een voorkeur voor kleinschalige cultuurlandschappen waarin er afwisseling is van allerlei teelten. Terreinen met korte vegetatie zoals graslanden en wegbermen zijn erg in trek. Grote gesloten bosgebieden worden meestal gemedend. Vandaar dat de soort eerder in kleinere aantallen aanwezig is in het Nationaal Park. Enkel in de open tot halfopen gebieden van het centrale deel van het Park is de soort ruim vertegenwoordigd. De Torenvalk is nog steeds onze meest algemene roofvogel, al wordt hij wellicht ingehaald door Sperwer en Buizerd. In Vlaanderen lijkt er een gestage toename te zijn (Herremans, 2004). Dit wordt echter niet bevestigd in Limburg, waar de populatie in de periode 1985-1992 wel sterk toenam in de Leemstreek en Zandleemstreek maar fel daalde in de Kempen en in Voeren (Van Damme, 1994). In de loop van de jaren negentig nam de Torenvalk - weliswaar niet significant - toch af in Limburg (Stevens & Gabriëls, 2005).

De broedbiotoop van de Boomvalk (*Falco subbuteo*) bestaat uit halfopen landschappen met bossen of bomenrijen om in te broeden en open gebieden om in te jagen. Nabijheid van open water is noodzakelijk omdat hij hier op insecten gaat jagen. De Boomvalk is een trekvogel die in tropisch Afrika gaat overwinteren en vanaf augustus en september met de zwaluwen - waarmee hij zich tijdens de trek voedt - meevliegt. In het Nationaal Park komt de soort voor in de Mechelse Heide, rond de aanwezige zandgroeven (Sibelco en Opgimbie), in de Valleien van de Zijpbeek (Juffrouwen- en Sluisvij-

ver) en de Asbeek (Asbroek). In Limburg verdubbelden de aantallen tussen 1985 en 1992 (van 35 naar 70 broedparen). De aantallen namen verder toe in de loop van de jaren negentig, tot 75-120 broedparen tijdens de periode 2000-2002 (Herremans, 2004). In alle streken van Vlaanderen is de Boomvalk de voorbije 30 jaar een regelmatige broedvogel geworden die van amper 100 paren tussen de jaren zestig en tachtig aangroeide tot ongeveer 500 paren in 2000-2002.

Nachtroofvogels

In het Nationaal Park werden de uilen niet overal systematisch geïnventariseerd. Toch geven de resultaten van de inventarisaties vanaf 1998 voor Kerkuil, Bosuil en Ransuil een goed beeld van de werkelijke situatie. De nachtroofvogels zijn gevoelig voor verstoring.

De Kerkuil (*Tyto alba*) is een soort van de bebouwde omgeving, waar geschikte nestplaatsen moeten aanwezig zijn. Daarnaast heeft hij een kleinschalig cultuurland nodig om te foerageren (Stevens & Smets, 2004). Van de Kerkuil werd slecht één broedplaats ontdekt in het zuidelijke deel van het Nationaal Park en was er een tweede net buiten de Zijpbeekvallei

Van de Steenuil (*Athene noctua*) werden eerder toevallig 2 territoria ontdekt aan enkele boerderijen in de rand van het studiegebied. Zijn voorkeur gaat uit naar het halfopen landschap met een ruim aanbod aan broedlocaties en een niet al te intensief bewerkt jachtgebied met korte vegetatie het gehele jaar door (Gabriëls, 1985). Op en rond de steilrand van het Kempens Plateau is de soort zeldzaam.

De Bosuil (*Strix aluco*) is broedvogel van oude bossen (loofhout, naaldhout, gemengd), parklandschappen en cultuurland waar veel kleine landschapselementen voorkomen. Voldoende nestlocaties zoals holten, oude nesten van andere vogels, zolders en nestbakken zijn belangrijk (Onkelinx, 1994). Met 35 geregistreerde territoria komt de soort homogeen verspreid voor in de boscomplexen van het studiegebied en is er de talrijkste nachtroofvogel. In Limburg verdrievoudigde het aantal broedparen tussen 1985 en 1992 (300 paren in 1992). Nadien bleef de populatie aanvankelijk stijgen om nadien te stabiliseren. De trend in Limburg heeft zich eveneens over heel Vlaanderen voorgedaan (Herremans, 2004).

Als biotoop verkiest de Ransuil (*Asio otus*) een combinatie van bossen om in te nestelen en te roesten en open terreinen met vele kleine landschapselementen om in te jagen (Onkelinx, 1994). In het Nationaal Park is de soort nog algemeen en vrij verspreid aanwezig in de boscomplexen rond de grote heidegebieden. In Limburg breidde het

bestand van deze nachtroofvogel zich tussen 1985 en 1992 significant uit in alle bodemdistricten behalve in de Kempen (Onkelinx, 1994). De totale Limburgse populatie werd in 1992 op 600-1 000 geschat. In de loop van de jaren negentig liepen de aantallen in Limburg drastisch terug, een omkering van de trend (Stevens & Gabriëls, 2005) dus. Mogelijke oorzaken van deze achteruitgang zijn wellicht toenemende concurrentie van de Bosuil en Buizerd, predatie door de Havik en verslechterde voedselsituatie in landbouwgebieden (minder muizen).

Bijzondere wintergasten, doortrekkers, verdwenen en/of uitzonderlijke broedvogels

Een aantal zeldzame tot zeer zeldzame broedvogels is uit het Nationaal Park verdwenen, broedt er onregelmatig of eerder toevallig, of zijn er broedverdacht. Ze zijn allemaal zeer gevoelig voor verstoring. Tabel 3 geeft een overzicht van zeldzame tot zeer zeldzame wintergasten, doortrekkers, verdwenen en uitzonderlijke broedvogels.

Tot midden de jaren tachtig was de Roerdomp (*Botaurus stellaris*) een jaarlijkse broedvogel in de Vallei van de Zijpbeek (Gabriëls, 1985). De hele populatie in de vijvergebieden van Limburg bestond toen nog uit zeker 60 broedkoppels, waarvan de hoofdkern zich bevond in het vijvercomplex van Midden-Limburg. Adulte Roerdampen zijn standvogels terwijl jonge vogels rondzwermen. De enorme terugval na 1985 heeft zeker te maken met de opeenvolgende strenge winters 1984-1987, maar vooral met het voor deze moerasvogel ongeschikt worden van bijna het hele vijvercomplex van Midden-Limburg. Door intensivering van de viskweek werden vijvers uitgebaggerd, bemest en werden oevers met steile wanden aangelegd om Blauwe Reigers te weren. Grote rietkragen en andere voor de Roerdomp interessante verlandingsvegetaties werden overbodig. Ze werden opgeruimd en het eens zo geroemde vijvergebied van Terlamen-Wijvenheide-Kolberg-Platvijvers veranderde in een badkuipenlandschap met open water (Crèvecoeur, 1994). Ook elders in Limburg deed zich deze catastrofe voor. De Roerdomp verdween in die periode uit de Vallei van de Zijpbeek. Ongepaarde zwerfende mannetjes overwinteren jaarlijks in de Vallei van de Zijpbeek en de Asbeek. Er bleven in 1992 nog slechts 4 met zekerheid vastgestelde broedparen over. In de loop van de jaren negentig bleven de aantallen in Limburg schommelen rond 2-7 territoria met een maximum in 1996, om tijdens de atlasperiode 9-10 territoria/broedparen te bereiken in Limburg (Vanderydt, 2004).

Tabel 3. Wintergasten, doortrekkers, verdwenen en uitzonderlijke broedvogels in het Nationaal Park Hoge Kempen

VOGELRICHTLIJNSOORT	RODE LIJSTSOORT	STATUS
Roerdomp	x	Wintergast, verdwenen broedvogel
Bruine Kiekendief	x	Doortrekker
Grauwe Kiekendief	x	Doortrekker
Korhoen	0	Verdwenen broedvogel
Tapuit	x	Verdwenen broedvogel
Brilgrasmus	x	Mogelijke broedvogel in 1999
Klapekster	x	Wintergast

118 Momenteel komt de Bruine Kiekendief (*Circus aeruginosus*) enkel als wintergast in het Nationaal Park voor, en dit vooral rond de Juffrouwen- en Sluisvijver. Voor deze moerasvogel zijn brede rietzomen rond plassen en vijvers noodzakelijk evenals uitgestrekte open foerageerterreinen met een lage vegetatie (Heutz *et al.*, 1999). Er moet evenwel naar de Aspermansvijver en de grote heide meer openheid gecreëerd worden als jachtgebied voor deze soort. Dan pas kan in de toekomst de Bruine Kiekendief als broedvogel verwacht worden. Een toekomstige aandachtsoort voor het Nationaal Park is zeker de Grauwe Kiekendief (*Circus pygargus*). Hiervoor dient de centrale zone met heidevelden nog ruimer verbonden te worden door meer open terreinen met lage vegetatie (foerageergebied). Daarnaast dienen er rogge- en zomergraanvelden rond de jachtgebieden te komen (nestlocatie). In de voormalige landbouwgebieden aan de Litzberg kan deze soort in het voorjaar als doortrekker opgetekend worden.

Het symbool uit het verleden van onze heideterreinen was zeker het Korhoen (*Tetrao tetrix*). Vooral in de eerste helft van vorige eeuw was deze hoender een algemene verschijning overal in de Kempen (Segers, 1948; Verheyen, 1950). Nef meende dat in de jaren vijftig de aantallen in Limburg zouden zijn toegenomen ten opzichte van de periode voor de Tweede Wereldoorlog. Het was zelfs zo goed met onze Korhoenders gesteld dat men in de Mechelse Heide, bij aanplantingen van Corsikaanse dennen, speciale voorzorgsmaatregelen moest nemen om de jonge knoppen te beschermen (Nef, 1959). Nef telde op één perceel rond de Mechelse Heide toen nog 30 baltsende hanen.

In de loop van de jaren zestig begon het bestand echter progressief te dalen van 500 nesten in 1944 tot een tweehonderdtal in 1970 (Lippens & Wille, 1972). De gegevens uit de eerste Limburgse atlasperiode bevestigden de catastrofale vermindering waardoor er 35-50 koppels overbleven in het midden van de jaren tachtig, met nog slechts kleine aantallen in de Mechelse Heide en in de Vallei van de Zijpbeek (Gabriëls, 1985). Na 1985 verdwenen ook deze geïsoleerde aantallen vrij snel.

Het Korhoen heeft in de eerste helft van vorige eeuw enorm kunnen profiteren van het in cultuur brengen van woeste gronden in de Kempen. Hierdoor ontstond in het verleden rond de resterende heideterreinen een mozaïek van voedselterreinen met graanakkers (rogge, gerst, haver) en graslanden in een kleinschalig agrarisch landschap. Daarin konden tal van akkervogels zich optimaal ontwikkelen. Het is zeker geen toeval dat de vestiging van de Grauwe Gors in de Kempen en de uitbreiding van de Ortolaan in dezelfde periode plaatsvonden. Met de opkomst van de grootschalige landbouw verslechterde de voedselsituatie, werden verscheidene belangrijke baltsplaatsen en voedselgronden vernietigd en ingepalmd door maïsakkers (Gabriëls *et al.*, 1994). Bovendien heeft ook de ontgrinding een belangrijke rol gespeeld op het Kempens Plateau. Zo verdween het grote bolwerk van het Korhoen op de Mechelse Heide door grind- en witzandexploitatie in de randgebieden. Hierdoor raakte ook de kern in de Vallei van de Zijpbeek geïsoleerd. Daarbovenop kwam nog een waslijst van andere versturende factoren (recreatie, jacht, uitzetten van fazanten, natuurlijke predatie en fluc-

tuaties, ...). Zo geraakte het Kempense areaal versnipperd, met als gevolg het definitief verdwijnen van de soort.

De Tapuit (*Oenanthe oenanthe*) is in de provincie de broedvogel van open, kale en schrale vlakten zoals heide- en duingebieden en de omgeving van zandgroeven. Hier kan hij ongehinderd rennen en kleine verhevenheden als uitkijkpost gebruiken (Gabriëls *et al.*, 1994). De sterke terugval van de Tapuit in Limburg is gelijklopend met deze van het Korhoen. In de jaren zestig was de soort nog algemeen te noemen op de schrale terreinen in de Kempen (Hendrickx, 1960). Lippens & Wille (1972) meldden een sterke achteruitgang met toch nog 200 broedparen in de provincie. In 1985 werd het aantal broedparen op hooguit 40 geschat (Gabriëls, 1985). Zowel in de Mechelse Heide als in de Vallei van de Zijpbeek was deze vogel een jaarlijkse broedvogel. Tussen 1985 en 1992 verdween de soort uit de Vallei van de Zijpbeek, maar in de Mechelse Heide bleef de soort - met 3-5 broedparen tot 1997 - goed standhouden (Gabriëls *et al.*, 1994; BBV-project). Nadien verdween de Tapuit uit de Mechelse Heide. De catastrofale afname van de Tapuit als broedvogel in Limburg hangt nauw samen met het verdwijnen van zijn broedhabitat (bebossing van duingebieden, verdwijnen van schrale, open terreinen in heidegebieden door verbossing), recreatiedruk en onvoldoende nestlocaties (konijnenholen). Het beheer bestaat erin de heide terug open te maken (afbranden, plaggen, begrazen buiten het broedseizoen, ...).

Bij inventarisatie van de indicatoren van de droge heide (Gabriëls *et al.*, 2000) werd voor het eerst in België een zeer zeldzame grasmusachtige ontdekt in de droge heide van het Nationaal Park. Een mannelijk exemplaar van de Brilgrasmus (*Sylvia conspicillata*) werd zingend vanuit de top van een struik op een twintigtal meter waargenomen. De biotoop bestond hier uit reliëfrijk terrein van 10 jaar oude Struikhei met verspreid wat struiken van Brem, Zomereik en sporkehout. Vanaf de ontdekking op 11 juni 1999 tot 23 juli werd het hele broedgebeuren van op zekere afstand gevolgd. Op 23 juli werden 2 jongen en wellicht het vrouwtje gezien. Ze waren aan het foerageren in sporkehout en hapten naar bessen. Na 24 juli werd de soort er niet meer waargenomen. In de directe omgeving van de Brilgrasmus kwamen ook heel wat andere belangrijke soorten nestelen: Nachtzwaluw, Kleine Bonte Specht, Boompieper, Graspieper, Roodborsttapuit, Sprinkhaanzanger en Grasmus. Daarnaast werden ook Boomvalk en Kleine Barmsijs er met jongen gezien. Het broedgebied van de Brilgrasmus is mede hierdoor een unieke biotoop in de droge heide van het Vlaamse Natuurreservaat Mechelse Heide.

De Klapekster (*Lanius excubitor*) is een jaarlijkse wintergast in het Nationaal Park. Voor deze zeer zeldzame soort, die niet meer in Vlaanderen broedt, is het van belang dat zeer rustige, uitgestrekte en open heidegebieden met veel structuurvariatie gegarandeerd blijven. Extensieve landbouw in de omgeving is tegelijk een aandachtspunt voor hervestiging van de soort vermits dat leidt tot een verhoogd voedselaanbod (Heutz *et al.*, 1998). Rust en ruimte zijn kenmerken die hoe langer hoe zeldzamer geworden zijn in Vlaanderen. Voeg daarbij de afname van grote prooidieren (insecten) door veralgemeend gebruik van pesticiden in de landbouw, en het zal niemand verbazen dat deze

soort de voorbije decennia uit de heidegebieden van Limburg en uit Vlaanderen verdwenen is (Geuens, 1994). Jaarlijks overwinteren 5-7 exemplaren in de heidegebieden en open ruimten vanaf de Litzberg over de Mechelse Heide met omringende groeven, de Vallei van de Zijpbeek, Neerharenheide tot en met Asbroek.

SAMENVATTING

Het Nationaal Park Hoge Kempen is ongelooflijk rijk aan broedvogels. Er werden, gedurende verschillende inventarisaties vanaf 1998, 106 broedvogelsoorten gekarteerd. Dit heeft grotendeels te maken met de grote verscheidenheid aan vogelbiotopen in een rustiek landschap met weinig bewoning (enkel aan de rand). De centrale open ruimte 'Mechelse Heide en Vallei van de Zijpbeek' is Vogelrichtlijngebied en bestaat voornamelijk uit structuurrijke droge en natte heide met velerlei overgangen. Daarrond liggen aaneengesloten boscomplexen. De ligging van heel het gebied op en rond de oostelijke steilrand van het Kempens Plateau, het ontbreken van intensieve landbouw en de aaneengesloten bos- en natuurgebieden zijn niet vreemd aan deze zeer hoge avifaunistische waarde. In dit artikel worden enkel de Vogelrichtlijnsoorten (8) en Rode Lijstsoorten voor Vlaanderen (25), de dag- en nachtroofvogels (10) en de wintergasten, doortrekkers en verdwenen of uitzonderlijke broedvogels (7) besproken. De verschillende broedvogels worden geplaatst in ecotopen, biotopen of landschapstypes die in het Nationaal Park voorkomen. In het totaal werden er 125 broedparen/territoria van dagroofvogels opgetekend en 68 broedparen/territoria van nachtroofvogels, wat overeenkomt met gemiddeld meer dan 3 broedparen/territoria per 100 hectaren. Tot slot werden enkele zeer zeldzame wintergasten, doortrekkers en verdwenen broedvogels becommentarieerd.

SUMMARY

The National Park Hoge Kempen is incredibly rich in breeding birds. During the birds census since 1998 a total of 106 breeding species was recorded in this area. There is a great variety of biotops in a rustic landscape with scarce human inhabitation except on the borders. The central open space area 'Mechelse Heide en Vallei van de Zijpbeek' is a Special Protection Area for birds and exists of dry and wet heath with various transitions. This heath vegetation is surrounded by united woodland. The good position of this Park up and round the border of the Kempens Plateau, the missing of agricultural intensification and the great wooded and nature reserve areas are typically for this very high ornithological value.

This article describes just the birds from Special Protection Areas (8), species of Red List (25) in the Flanders, birds of prey and owls (10) and the wintering visitors, birds on passage and disappeared or rare species (7).

At the end of this article, some very rare species, birds on passage and extincted breeding birds will be discussed in more detail.

REFERENTIES

- BEYEN, D., 2004. Boomleuwerik. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 284-285p.
- CREVECOEUR, L., 1994. Roerdomp. In: BroedvogelAtlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985. LIKONA, Provinciale Vogelwerkgroep en Lisec. Provincie Limburg, Culturele aangelegenheden, 49-51p.
- GABRIELS, J., 1985. Atlas van de Limburgse Broedvogels. LISEC, Bokrijk-Genk, 724p.
- GABRIELS, J., J. STEVENS, P. VAN SANDEN, 1994. BroedvogelAtlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985. LIKONA, Provinciale Vogelwerkgroep en Lisec. Provincie Limburg, Culturele aangelegenheden, 366p.
- GABRIELS, J., P. GABRIELS, K. SAUWENS, C. VANDERYDT, 2000. *Brilgrasmus Sylvia c. conspicillata* voor het eerst in België (Maasmechelen, Limburg) in 1999. Oriolus, jaargang 66, nr.4: 132-138.
- GABRIELS, J., 2004. Grauwe Klauwier. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 402-403p.
- GABRIELS, J., 2004. Nachtzwaluw. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 262-263p.
- GEUENS, A., 1994. Havik. In: BroedvogelAtlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985. LIKONA, Provinciale Vogelwerkgroep en Lisec. Provincie Limburg, Culturele aangelegenheden, 82-83p.
- GEUENS, A., 1994. Klapekster. In: BroedvogelAtlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985. LIKONA, Provinciale Vogelwerkgroep en Lisec. Provincie Limburg, Culturele aangelegenheden, 296-297p.
- HENDRICKX, J., 1960. Tapuit *Oenanthe oenanthe*: de vogels van Limburg. Wielevaal 26: 129-130.
- HERREMANS, M., 2004. Sperwer. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 168-169p.
- HERREMANS, M., 2004. Torenavalk. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 174-173p.
- HERREMANS, M., 2004. Boomvalk. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 174-175p.
- HERREMANS, M., 2004. Bosuil. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 258-259p.
- HERREMANS, M., 2004. Oeverzwaluw. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 288-289p.
- HERREMANS, M., 2004. Boerenzwaluw. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 384-385p.
- HERREMANS, M., 2004. Graspieper. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 296-297p.
- HEUTZ, G. & R. VERHEYEN m.m.v. J. GABRIELS, 1998. Versterking natuurcomponent natuurgericht toerisme in het Regionaal Landschap Kempen en Maasland. Universitaire Instellingen Antwerpen. EFRO-project (3.4-5). In opdracht van Regionaal Landschap Kempen en Maasland en AMINAL-Afdeling Natuur.
- INDEHERBERG, M., J. GABRIELS & G. VAN DE GENACHTE, 2002. Onderzoek naar de opbouw van een duurzame populatie Nachtzwaluw (*Caprimulgus europaeus*) in de provincie Limburg-Eindrapport. AMINAL-Afdeling Natuur Limburg, 98p.

- KURSTJENS, G. & J. GABRIELS, 1996. Broedvogels in het Maasdal tussen de Sint-Pietersberg te Lanaye en de monding van de Swalm te Rijkel in 1995. LIKONA en Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, 38p.
- LAMBRECHTS, J., W. VERHEYEN, J. GABRIELS, J. GORSSSEN & J. RUTTEN, 2000. Evaluatie van het actuele heidebeheer op de intrinsieke kwaliteiten van de Fauna. AEOLUS in opdracht van AMINAL, Afdeling Natuur Limburg Hasselt.
- LAMBRECHTS, J., J. GABRIELS, E. STASSSEN, M. JANSSEN, F. VANKERKHOVEN, M. INDEHERBERG & W. VERHEYEN, 2002. Onderzoek en sturing en het beheer van natte heideterreinen. AMINAL-Afdeling Natuur Limburg.
- LIPPENS, L. & H. WILLE, 1972. Atlas van de vogels in België en West-Europa. Tielt, Lannoo.
- MAES P., 1994. Boompieper. In: Broedvogelatlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985. LIKONA, Provinciale Vogelwerkgroep en Lisec. Provincie Limburg, Culturele aangelegenheden, 192-193p.
- MAES, P., 1994. Kneu. In: Broedvogelatlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985. LIKONA, Provinciale Vogelwerkgroep en Lisec. Provincie Limburg, Culturele aangelegenheden, 324-325p.
- NEF, L., 1959. Bescherming der dennenkoppen tegen de aanvallen van het Korhoen *Lyrurus tetrix* L. Giervalk 49: 53-58.
- ONKELINX, C., 1994. Buizerd. In: Broedvogelatlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985. LIKONA, Provinciale Vogelwerkgroep en Lisec. Provincie Limburg, Culturele aangelegenheden, 86-87p.
- ONKELINX, C., 1994. Bosuil. In: Broedvogelatlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985. LIKONA, Provinciale Vogelwerkgroep en Lisec. Provincie Limburg, Culturele aangelegenheden, 154-155p.
- ONKELINX, C., 1994. Ransuil. In: Broedvogelatlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985. LIKONA, Provinciale Vogelwerkgroep en Lisec. Provincie Limburg, Culturele aangelegenheden, 156-158p.
- RUTTEN, J. & J. STEVENS, 1994. Graspieper. In: Broedvogelatlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985. LIKONA, Provinciale Vogelwerkgroep en Lisec. Provincie Limburg, Culturele aangelegenheden, 194-195p.
- RUTTEN, J. & J. GABRIELS, 1994. Geelgors. In: Broedvogelatlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985. LIKONA, Provinciale Vogelwerkgroep en Lisec. Provincie Limburg, Culturele aangelegenheden, 333-335p.
- RUTTEN, J. & J. GABRIELS, 1994. Rietgors. In: Broedvogelatlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985. LIKONA, Provinciale Vogelwerkgroep en Lisec. Provincie Limburg, Culturele aangelegenheden, 338-339p.
- RUTTEN, J., 2004. Geelgors. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 446-447p.
- SEGBERS, F., 1948. Broedvogels in de Kempen. Antwerpen, de Nederlandse Boekhandel.
- STEVENS, J., 1994. Kwartel. In: Broedvogelatlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985. LIKONA, Provinciale Vogelwerkgroep en Lisec. Provincie Limburg, Culturele aangelegenheden, 99-100p.
- STEVENS, J. & L. SMETS, 2004. Kerkuil. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 254-255p.
- STEVENS, J., 2004. Veldleeuwerik. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 286-287p.
- STEVENS, J. & J. GABRIELS, 2005. Broedvogels in Limburg: drie verspreidingsatlassen later. LIKONA Jaarboek 2004: 56-67.
- VAN DAMME, G., 1994. Torenavalk. In: Broedvogelatlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985. LIKONA, Provinciale Vogelwerkgroep en Lisec. Provincie Limburg, Culturele aangelegenheden, 88-89p.
- VANDERYDT, C., 2004. Roerdomp. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 96-97p.
- VERHEYEN, R., 1950. De duiven en hoenders alsook de snorvogels en zitvoetigen van België. Brussel, Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.
- VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 496p.
- VERMEERSCH, G., 2004. Koekoek. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 252-253p.
- VERMEERSCH, G., 2004. Matkop. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 384-385p.
- VERMEERSCH, G., 2004. Sijs. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 432-433p.
- VERMEERSCH, G., 2004. Kneu. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 434-435p.
- VERMEERSCH, G., 2004. Kleine Barmsijs. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 436-437p.